

УДК 004.735:374.78

Катерина Афанасьєва,
доцент кафедри електронних видань і медіадизайну
Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Деперсоналізація автора в умовах розвитку мережних комунікацій

Стаття присвячена питанню авторства у глобальній мережі. Піднімається проблема зменшення ролі автора матеріалу, що зумовлено низкою чинників. Розглянуті правові, текстологічні та соціальні причини цього явища.

Ключові слова: деперсоналізація, ім'я автора, плагіат, псевдонім.

Питання авторства у мережних комунікаціях можна розглядати у кількох аспектах: правовому, текстологічному та соціальному. І саме різні підходи до сприйняття та формулювання зумовлюють різні варіанти вирішення та, ймовірно, можуть допомогти виробити нові способи врегулювання цієї проблеми.

Складність ідентифікації автора у мережі первинно криється у самій структурі тексту, що розміщується в Інтернеті. Визначення поняття гіпертексту — тексту мережі — знаходимо різні. Так, науковці теорії новітніх медіа визначають гіпертекст як *"текст, що складається з потенційно нескінченної множинності текстів, які об'єднані системою вбудованих гіперпосилань, що дає змогу читати його не тільки горизонтально, як на папері, а й за допомогою внутрішніх та зовнішніх посилань переглядати "углиб"* [1, с. 341]. М. Візель вбачає у гіпертексті "подання інформації як пов'язаної (linked) мережі гнізд (nodes), в яких читачі вільні прокладати шляхи нелінійним способом. Він допускає можливість значної кількості авторів, розмиття функції автора та читача, розширення роботи із нечіткими межами та багатьма шляхами читання" [2].

У наведених визначеннях головною ознакою видається інтертекстуальність тексту, що, власне, й ускладнює ідентифікацію автора. Це поняття уперше було запропоноване теоретиком постструктуралізму Ю. Крістевою у 1967 році для позначення спектра міжтекстуальних відносин. Під інтертекстуальністю тексту розуміємо включення одного тексту до складу іншого. Найбільшого вираження інтертекстуальність здобула саме у мережі. Адже сама мова програмування html передбачає наявність внутрішніх посилань, цитат тощо. Серед характерних ознак інтертекстуальності варто виділити децентралізацію, нелінійність та деперсоналізацію автора. Децентралізація тексту виявляється у поданні його у вигляді окремих фрагментів та можливості входу до цієї структури в будь-якому місці. Нелінійність тексту зумовлена можливістю самого читача обирати напрям руху по тексту. Таким чином, читач порушує сталу структуру тексту, створює фактично новий текст, у певному смислі стає його співавтором. Саме ця позиція щодо втрати ролі автора у тексті представляє для нас найбільший інтерес.

Ідея деперсоналізації та втрати індивідуальності автора — популярна філософська позиція кінця ХХ ст. Її зародження знаходимо ще у теоретика постструктуралізму Р. Барта. У творі "Смерть автора" він намагається відділити автора від власне

письма, заявляє тезу про те, що "письмо — первинно безособистісна форма, і не особистість автора, а саме мова формує текст як такий". Ми сприймаємо його як організовану мовну конструкцію, не ототожнюючи з автором. "Що стосується Тексту, то в ньому немає записів про батьківство", — стверджує філософ, тим самим намагаючись спростувати класичну інтерпретацію тексту як твору, створеного автором. Звичайно, основна мета цієї ідеї первинно була пов'язана із питанням трактування авторських текстів та залежності їхнього сприйняття від особистості автора. "Приписати текст Автору — означає загальмувати текст, надати йому остаточного значення", — стверджує Р. Барт [3, с. 388]. Утім, нас цікавить саме принципова позиція відокремлення тексту від його автора.

Р. Барт навіть процес творчості, в якому згідно класичних уявлень й виявляється індивідуальність автора, ставить під сумнів. Автор, на його думку, перестає бути творцем, а твір — відображенням його особистості. Взагалі у тексту не може бути конкретного автора. Ця теза ґрунтується на переконанні, що "кожен текст фактично є інтертекстом, інші тексти присутні у ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаваних формах: тексти попередньої культури та тексти навколишньої культури". Кожен текст являє собою нову тканину зі старих цитат, уривків культурних кодів, ритмічних структур, соціальних ідіом. Замість поняття "автор" постмодернізм пропонує поняття "скриптор", що знімає претензії суб'єкта на статус виробника тексту. "Скриптор — це вічний переписувач, що створює текст із сотні цитат. Він не виражає себе як автор, а лише "наслідує те, що було написано раніше" [3, с. 386—388].

Видатний письменник У. Еко в есе з антології "Come si scrive un romanzo" ("Як написати роман") пропонує "відсканувати сотню романів, не менше наукових текстів, Біблію, Коран, кілька телефонних довідників", потім закласти це у комп'ютерну програму, перемішати і внести зміни, наприклад, прибрати літери "А". Отримаєте роман-ліпограму [4]. Звичайно, видатним майстром слова це сказано радше для жарту, втім саму можливість написання літературного твору за допомогою комп'ютера вже ніхто не виключає.

Відомий мережний автор С. Дацюк, підтверджуючи тезу про применшення ролі автора, наводить приклад створення тексту за допомогою програми, що шляхом незначної підчистки орфографії дає можливість кожному читачеві створювати на основі оригінального тексту тисячі нових.

Експеримент має на меті довести повну відсутність ролі автора у створенні тексту чи, принаймні, можливість такої відсутності. "Можна поставити питання так: етично чи неетично позбавляти мережного автора права на опубліковані в мережі твори через його деперсоналізацію... Сам факт нашого входження у мережу зобов'язує нас приймати принципи первинної відмови від наших ідей та творів. Не те, щоб вони нам більше не належали, просто з моменту публікації у мережі вони нам належать не більше, ніж усім іншим їх читачам-письменникам" [5].

З іншого боку, проблема ідентифікації автора мережних матеріалів пов'язана із технічною неможливістю ідентифікувати автора та незацікавленістю самого автора в такій ідентифікації. Звичайно, за допомогою IP-адреси комп'ютер, з якого були відправлені матеріали, дуже легко знайти, однак з точки зору підтвердження авторства цей факт нічого не доводить. Чи є відправник автором свого матеріалу — достеменно не відомо. Тож навіть спроба регулювати права авторів у мережі не дає гарантії, що за тим чи іншим текстом стоїть саме той автор, який зазначений у тексті. До того ж, дуже популярним у мережі є обрання псевдоніма ("нікнейма") та навіть створення віртуальної особистості. Розвиток останньої як жанрової форми в Інтернеті пояснюється можливістю самостійно контролювати образ власної особистості або ж подавати інформацію анонімно.

Водночас розвиток соціальних мереж та втілення у життя ідеї Web 2.0 зумовили іншу тенденцію. Анонімність, по суті, суперечить принципу спілкування у соціальних мережах, що призводить до поступового відмовлення від анонімності. "Девіртуалізація", як зараз називають цей процес, доводить, що функціонування мережі без анонімності не лише цілком можливе, а й виправдане.

Якщо ж говорити про правову складову проблеми авторства — тут думки науковців розходяться. Одні стоять на позиції того, що ефективний захист прав автора, зокрема його права на ім'я, право авторства, можна здійснювати на основі чинного законодавства. Інші переконані у тому, що охороняти права в мережі не потрібно, оскільки автор із розміщенням твору автоматично відчужує свої права на користь численних відвідувачів мережі. Основна її проблема — масове передрукування матеріалів. Нерідко в процесі такого безперервного відтворення ім'я автора просто втрачається, вилучається як зайва інформація чи свідомо замінюється іншим іменем. Використання ж псевдоніма у цьому випадку лише погіршує ситуацію та практично унеможливує доведення авторства твору.

У цьому контексті надзвичайно важливим, на думку професора М. Федотова, є об'єднання зусиль для ефективного вирішення етичних проблем у площині саморегулювання у мережі.

Очевидно, що твір, який не має спеціального захисту, відразу після розміщення в Інтернеті стає легкою здобиччю для кожного, хто бажає його відтворити, скопіювати, скомпіювати чи змінити з метою завдання шкоди репутації автора. Проконтролювати ситуацію за таких умов дуже важко, а тому автори змушені використовувати технічні засоби захисту творів, маркетингові прийоми та навіть вдаватися до хитрощів. Серед поширених засобів:

- саморуїнування електронного документа при його несанкціонованому копіюванні;
- нанесення водяних міток;
- використання криптографічних конвертів;
- використання кодових слів та обмеженої функціональності твору тощо.

Деякі дослідники рекомендують ширше застосовувати можливість знака авторського права (©), який автор може легко розмістити під своїм твором. Ця формальність є не обов'язковою, але відсутність знака авторського права під

твором дає порушникам привід посилатися на те, що вони не знали про існування власника твору — об'єкта авторського права. В. Наумов наголошує на сучасних технічних можливостях, які дають змогу наділити знак авторського права не тільки декларативною, а й захисною та інформативною функціями на основі легальної процедури електронного документування з використанням технології електронного цифрового підпису, що забезпечить високий ступінь ідентифікації та юридичну чинність електронним творам. Для користувача переваги такої програми полягають у можливості отримати вичерпну інформацію про твір, його автора та правовласників, що є необхідним при бажанні використати авторські публікації для розміщення, наприклад, на своєму веб-сайті. Автор же зможе отримати прямі докази його авторства на твір [6].

Взагалі сам підхід до проблеми захисту авторства в Україні і світі поки що кардинально різний. Світова спільнота головною проблемою вбачає саме у нестандартній формі, у якій виражений твір. Адже загальноприйнятими формами вираження твору, що регулюються нормами права є: усна, письмова, звуко- чи відеозапис, об'ємно-просторова, зображення. Особливість цифрової форми твору полягає в тому, що її можна нескінченно відтворювати та розповсюджувати безоплатно, без дозволу автора та навіть без будь-яких зусиль для того, аби ця власність перестала йому належати. На думку Дж. Барлоу, її можна порівняти з вином без пляшки. Раніше, коли форма мала значення — ми купляли пляшку, а сьогодні, коли звичної матеріальної форми, як-то пляшка, книга, диск, касета, немає — ми отримуємо лише її вміст [8].

Технології, безсумнівно, впливають на трансформацію самого поняття авторства у мережі, і суспільству ще доведеться вирішувати цю проблему на законодавчому рівні шляхом формування відповідної громадської думки у суспільстві та, можливо, винайдення нових способів доведення авторства в умовах розвитку мережних комунікацій.

Список використаної літератури

1. *Интернет-СМИ: теория и практика* : учеб. пособие для студентов вузов / [Алексеева А. О. и др.] ; под ред. М. М. Лукиной. — М. : Аспект Пресс, 2010. — 348 с.
2. *Визель М.* Поздние романы Итало Кальвино как образцы гипертекста / Михаил Визель // *Сетевая словесность*. — Режим доступа: <http://www.netslova.ru/viesel/viesel.htm>. — Загл. с экрана.
3. *Барт Р.* Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. — М. : Прогресс, 1989. — 616 с.
4. *Эко У.* Под Сетью : (интервью с Л. Маршаллом) / Умберто Эко // *Искусство кино*. — 1997. — № 9. — С. 136.
5. *Дацюк С.* Интерактивная деперсонализация автора: к проблеме гиперавторства — казус "Робот Сергей Дацюк" / Сергей Дацюк // *Русский журнал*. — 1998. — Режим доступа: <http://old.russ.ru/journal/netcult/98-07-23/datsuk.htm>. — Загл. с экрана.
6. *Наумов В.* Сайт и СМИ: юридический анализ / Виктор Наумов // *Право и Интернет*. — Режим доступа: <http://www.russianlaw.net/law/media/smi/a21/>. — Загл. с экрана.
7. *Барлоу Дж. П.* Продажа вина без бутылок: экономика сознания в глобальной Сети / Джон Перри Барлоу // *Русский журнал*. — 1999. — Режим доступа: <http://old.russ.ru/netcult/99-03-26/barlow.htm>. — Загл. с экрана.

Статья посвящена вопросам авторства в коммуникационных сетях. Поднимается проблема уменьшения роли автора публикаций в глобальной сети. Также рассмотрены правовые, текстологические и социальные причины этого явления.

The paper is devoted to the problem of authorship in communication networks. The problem of reduction of role of author of publications in a global network is rose. The legal, textual and social reasons of this phenomenon also are considered.

Надійшла в редакцію 22 листопада 2010 р